КРАЯТ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА И ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ/ДЕЗИНТЕГРАЦИЯ ПРЕЗ 90-ТЕ ГОДИНИ НА XX В.

Сборник в чест на 65-ата годишнина
на проф. Искра Баева

СОФИЯ • 2019
УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Сборникът е резултат от научен проект „Европейски интеграционни процеси през 90-те години на XX век", финансиран през 2016 г. от Фонд „Научни изследвания" на СУ „Св. Климент Охридски".

© 2019 Евгения Калинова, съставител
© 2019 Искра Баева, научен редактор
© 2019 Университетско издателство „Св. Климент Охридски"

ISBN 978-954-07-4609-8
978-954-07-4610-4

СЪДЪРЖАНИЕ

Евгения Калинова. За сборника и за проф. Искра Баева, на която го посвещаваме . . . 9

„Дълг на интелектуалеца – това е защитата на морала в обществото!" – интервю с проф. Искра Баева . . . 12

Избрана библиография на проф. Искра Баева . . . 22

Васил Проданов. Интеграция и дезинтеграция през 90-те години на XX в. . . . 37

Искра Баева. Източна Европа – смяна на интеграционната посока от Изток на Запад . . . 50

Евгения Калинова. „Възродителният процес" – интегриращ или дезинтегриращ фактор през 90-те години на XX в. . . . 72

Борис Стоянов. „Единна в многообразието": някои наблюдения върху европейската интеграция през втората половина на XX в. . . . 86

Борислав Камбушев. Юлската концепция от 1987 г. – полуофициалният опит за дезинтеграция и десателитизация на България от Източния блок . . . 100

Ирина Якимова. Споразумението за търговия и търговско-икономическо сътрудничество – първа стъпка към пълноправното членство на България в ЕС? . . . 122

Самуил Шивачев. Етнонационализъм и право на самоопределение на Балканите през 90-те години на XX в. . . . 134

Надежда Янковска. Последни опити за запазване на съветското политическо единство (1990–1991) . . . 142

Явор Станчев. Разпадането на СССР и краят на двуполюсния свят . . . 156

Диана Иванова. Разделянето на Чехословакия през 1993 г. като отражение на политическата дезинтеграция на Източна Европа след разпадането на Източния блок . . . 168

Илияна Марчева. Преходът в България: приватизацията и нейните социално-икономически резултати в края на XX и началото на XXI в. . . . 176

Венелин Михайлов. Аграрната политика на правителството на Иван Костов . . . 219

„ЕДИННА В МНОГООБРАЗИЕТО“: НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ ПРЕЗ ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА XX В.[1]

Борис Стоянов[2]

Когато преди 7 години предложих обширната и актуална тема за европейската интеграция да бъде предмет на изследователски проект в Историческия факултет, не очаквах, че идеята ми ще постигне такова мащабно и успешно развитие. Действително, след години на пренебрегване процесът на изграждане на различните форми на единство на континенталните народи в съвременната епоха получи дължимото внимание. То се задържа във времето, а в проведените няколко конференции се включиха много утвърдени и млади изследователи и бяха засегнати разнообразни теми. В резултат от тази работа се публикуваха пет сборника, които получиха добър прием в историческата общност. Заслугата за този неочакван, но търсен, ефект е на проф. Искра Баева. Тя се оказа истинския двигател на начинанието. Затова се радвам, че последният том от поредицата заслужено се свързва с нейната 65-годишнина.

На 7 февруари 1992 г. в Маастрихт е подписан Договорът за Европейски съюз. Макар че още от края на 60-те години активно се говори за превръщането на Общностите във всеобхватен съюз, той става факт едва в изменената от края на Студената война международна среда. С един внимателно премерен и в много отношения компромисен за страните-членки акт европейската интеграция е изведена на ново политическо и икономическо равнище. Свидетелство за това са целите, които документът поставя пред ЕС. Те имат широк хоризонт и включват: 1. насърчаване на стопанския и социален прогрес чрез физическо премахване на вътрешните граници, задълбочаване на кохезията и учредяване на икономически и валутен съюз; 2. утвърждаване на идентичността на общността на международната сцена чрез прилагане на обща външна политика и политика по сигурността; 3. защита на правата и интересите на гражданите, близко сътрудничество в областта на правосъдието и вътрешните работи, поддържането на общия правов ред и законов механизъм[3].

За изпълнението на посочените цели е изградена нова архитектура. Съществуващият от 1957 г. Общ пазар е превърнат в първи стълб на Съюза. Под името Европейска общност той е основан на отказа на националните държави от суверенни права и е управляван от общностния метод. Към него са добавени други два стълба. Общата външна политика и политиката по сигурността, която покрива всички сфери на международната активност. ЕС трябва да защитава ценностите и фундаменталните интереси, около които е изграден и да отстоява своята независимост. Едновременно с това се задължава да насърчава международното сътрудничество, да развива демокрацията, да отстоява върховенството на закона и човешките права. Без съмнение той е призван да съхранява мира и да гарантира сигурността на страните-членки. Третият стълб включва правосъдието и вътрешните работи и разкрива споделения интерес в области като: политиката на убежище, визовата политика, имиграционната политика, отношението към граждани от трети страни, пребиваващи на територията на ЕС, борбата с нелегалния трафик на хора, стоки и наркотици. В неговите рамки трябва да се реализира съвместната работа на националните полицейски и съдебни власти. Без взаимодействието в тези области да е новост за държавите-членки, сътрудничеството между тях е задълбочено в съюзния формат и степента на взаимообвързаност е институционализирана. Тук междуправителственият подход е водещ при взимането на решения, което показва, че в чувствителните сфери на дипломацията, отбраната и вътрешния ред държавите продължават да пазят ревниво своя суверенитет. Независимо от това, факт е, че дългоочакваното политическо измерение на икономическия процес на интеграция е налице.

С договора от Маастрихт ЕС навлиза по-амбициозно в области като образованието, науката, здравеопазването и опазването на околната среда. Той предоставя механизми за по-ефективна работа на принципа на субсидиарността. Това не означава, че икономиката остава на заден план. Напротив, Съюзът се задължава да изгради валутен и икономически съюз с обща валута и да отстоява конкурентноспособността на единния пазар. Договорът разширява, макар не толкова, колкото депутатите желаят, компетенциите на Парламента, учредява Комитета на регионите и въвежда европейското гражданство, което дава право на хората свободно да се движат и заселват на територията на ЕС.

Договорът от Маастрихт не просто трансформира Европейските общностите в Европейски съюз. Той затвърждава, надгражда, и разширява постиг-

[1] Статията е резултат от Научния проект „Европейски интеграционни процеси през 90-години на XX в.“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на СУ „Св. Климент Охридски“.

[2] Авторът е главен асистент по съвременна история и доктор по история в Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

[3] Treaty on European Union, Art. B. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT.

натото в нелекия път на възникване и развитие на европейската интеграция. С него оптимизмът от началото на 50-те години се завръща, за да изпълни с гордост, ентусиазъм и надежда края на по-скоро зловещото за европейските народи двадесето столетие.

Какво обаче представлява ЕС? Независимо от широката им популярност в обществото, термините федерация, конфедерация и дори по-модерният квазифедерация все по-рядко се срещат в научната литература. Те не са достатъчни, за да обяснят сложния феномен. Макар правдиво, друго едно обяснения е ЕС е sui generis явление, също не предоставя задоволителна дефиниция. Колкото е вярно, че Съюзът няма аналог, толкова е вярно, че е проява на характерния за следвоенния свят регионализъм.

Така от една страна той се вписва в отчетливата тенденция към задълбочаване на регионалното сътрудничество в световен мащаб, а от друга – надраства стандартните ограничения и достига до равнището на едно регионално управление.

През последните 70 години в различните части на планетата възникват по-големи или по-малки, мимолетни или трайни съюзи. Те се базират на споразумения, които най-често съчетават стопански, социални, политически и/или военни клаузи. Целта им е да стабилизират съответния регион, да задълбочат взаимозависимостта между страните и дори да насърчат формирането на чувство за регионална идентичност. В повечето случаи става въпрос за локален вариант на международно сътрудничество. Въпреки спецификите, формите му са добре разграничими. Сътрудничеството може да бъде функционално – съвместни действия в отделна област като транспорт, енергетика и др.; икономическо-предоставяне на търговски преференции; политическо- прилагане на общи мерки и обединение около общи ценности; в областта на сигурността, при което правителствата обменят информация, поддържат съгласувана позиция в международните организации и дори предприемат съвместни действия в трети страни. При отделни регионални структури се наблюдава по-висока степен на взаимообвързаност. Тя се определя с термина интеграция.

Интеграцията изгражда пространство на споделени ценности, единен пазар и хармонизирани правила, подчинено на общи институции и правна рамка. По този начин тя разполага над националните държави ново ниво на власт. То е възможно благодарение на доброволното ограничаване на суверенните права на страните и предаването на компетенции към независим от правителствата, но работещ в тясно взаимодействие с тях, орган и неговата администрация. Формира се наднационалност, която дава резултати единствено в европейския случай. За разлика от останалите регионални структури част от решенията в ЕС се взимат по сложна формула на квалифицираното мнозинство, което не позволява на нито една държава да наложи вето. Съюзът разполага с постоянно функциониращa съдебна система и развива наднационален правов ред, докато другите организации се ограничават до арбитраж и разрешаване на отделни случаи. Срещу фокусирането върху търговски въпроси и поддържането на мира Европа се развива по посока на политически съюз със система на икономически, социални и политически права на своите граждани. Компетенциите на ЕС излизат от сферата на икономическата интеграция и се разгръщат в редица нестопански сфери. Несравнима е ролята на парламентите. От всички регионални организации само ЕС установява демократичен процес чрез пряко избран Парламент. Водещата отличителна черта на европейската интеграция остава високата степен на наднационално регионално управление, докато традиционното междуправителствено сътрудничество продължава да бъде рамката на регионализма по света[4].

Съюзът има характеристиките на държава, но не е държава. В структурно отношение и като принципи на действие той наподобява конвенционалните държави, но преразглежда фундаменталното разбиране за суверенитета. ЕС носи и белезите на международна организация, но е повече от традиционната международна организация. Неговите институции са с ограничена свобода, а всички важни решения се взимат след задълбочено обсъждане между страните-членки[5].

В действителност ЕС е своеобразен хибрид, който притежава черти на посочените субекти. Той е регионален съюз без пълноправно съюзно правителство, международно обединение, в което функционират няколко политически режима, демократична общност, в която трудно си пробива път идеята за наднационална форма на демокрация, пространство без политически и търговски бариери, но не и дом на транснационално гражданско общество и най-сетне нов тип пазарна икономика, допускаща наднационална регулация. Неговите противници възприемат това хибридно състояние като олицетворение на митологично чудовище, а привържениците му като смел и устойчив експеримент, който е адекватен на непрекъснато променящата се среда, отговаря на нуждите на гражданите и на страните-членки, но и ги предпазва от заплахите на глобализацията.

Краткото обяснение на същността и работата на ЕС е само първото от многото предизвикателства при изследването на проблемите на европейската интеграция. В случая на историците затрудненията са не по-малки от тези на политолози, социолози, икономисти и юристи.

---

[4] *Christiansen, T.* European integration and regional cooperation. – In: *Baylis, J., S. Smith* (eds) Globalization of World Politics. Oxford University Press 3rd ed. 2005, pp. 579-598.

[5] Повече в: *Хикс, Сайпън.* Политическата система на Европейския съюз. Парадигма, С., 2001; *McCormick, J.* European Union Politics. Palgrave 2nd ed. 2015.

Преди всичко става дума за различен тип история. В разказа за Европейския съюз не се откриват характерните за историческата наука теми. Тук няма войни и въстания, революции и реформи, заговори и преврати, териториални завеования и дипломатически триумфи. Дори когато става дума за институции, правителства, преговори, избори и процедури, смисълът е различен. Това съвсем не означава, че историята на интеграция е скучна материя. Драматичността и конфликтността в събитията са изведени на друго равнище. И теренът е друг. Битките и споровете се разгръщат около масата на преговорите. Те продължават понякога с години – като британския бюджетен въпрос и винаги държат сметка както за общностния, така и за националните интереси. Любопитното е, че всеки дебат или криза не завършва с поражение за един и победа за друг. Изходът от сблъсъка на факти, становища и аргументи е подчинен на неизменната формула „печеля-печеля". Никоя страна не получава подвеждащото усещане за победа, нито пагубния шанс за реванш. След столетия кърваво противопоставяне европейците свикват да разрешават споровете си в общата рамка на мирния и взаимоизгоден диалог.

На второ място не бива да се забравя, че интеграцията е ново явление. Всяка теория, извеждаща корените ѝ от извечния стремеж на европейците към единство на пръв поглед е изкушаваща, но всъщност е спекулативна и подвеждаща. Макар да има зад гърба си респектиращата традиция на европейската идея, тя е продукт на специфичните условия и среда, възникнали в Западна Европа през втората половина на XX в. Европейският съюз е създаден и съществува, за да даде отговори на проблеми, характерни само за хронотопа на съвременна Европа. Действително, при по-внимателно вглеждане могат да се открият отделни сходства с елементи от различни идейни конструкции от Средновековието, Новото време и междувоенния период – плана на чешкия крал Иржи Подебрад за европейска федерация от 1462 г., проекта на граф Анри дьо Сен-Симон за организация на европейските общества от 1814 г., стратегията на Рихард Куденове-Калерги в неговата „Паневропа", че дори в бизнес дипломацията на 30-те години на XX в.[6] Но те не притежават размаха, систематизираността, институционалната организация, политическата ефективност и консенсуса, които откриваме в интеграцията. Най-сетне логиката на процеса с особената му архитектура и принципни положения са коренно различни от предлаганото до момента. Ето защо интеграцията е политически и обществен експеримент без аналог, който не черпи вдъхновение, нито ползва опита на далечното минало. Оттук и следващото препятствие.

[6] За историческото развитие на европейската идея вж: *Уилсън, К., Ян ван дер Дусен*. История на европейската идея. Антология. ИК „Св. Георги Победоносец", С., 2004.

Със своята уникалност интеграцията привлича внимание, но и поражда редица трудности, както при функционирането си, така и впоследствие при осмислянето ѝ. Липсата на опит я лишава от необходимата полезна база данни, подходи и решения, които да бъдат приложени в кризисна ситуация. Независимо дали става дума за трудностите в хода на договарянето на Европейската общност за въглища и стомана (1950–1951) или въпросителните около напускането на Великобритания миналото не може да подскаже верния отговор. Отсъствието на готови модели стимулира политическо новаторство, което обаче значително стеснява кръга на хората, взимащи решения. Превърнат в своеобразна лаборатория, Съюзът страда от своята недостатъчна „демократичност" според европейските политически стандарти. За историка липсата на обекти за сравнение възпрепятства балансираната оценка и засилва херменевтиката в полето на изследванията му.

Следващото предизвикателство в разбирането на интеграцията се заключава в липсата на яснота относно крайната ѝ цел. Според преамбюла на Договора за европейска икономическа общност от 1957 г. страните-членки се задължават да работят за един „все по-близък съюз". Тези вълшебни думи се повтарят като полуосмислен рефрен, допускащ разностранни тълкувания. Едни разчитат в тях задълбочаване на сътрудничеството с премерено отдаване на суверенитет и запазване на позициите на държавите, други – начин за съхраняване на статуквото на новия тип пазарна икономика с наднационално ръководство, а трети я разглеждат като изречен по друг начин идеала на федерацията. Тук следва да се уточни, че федералистите отчитат противоречивия опит на Европа, силата на националната традиция, емоционалния и мобилизационен заряд на националната идея и устойчивостта на националната държава. По тази причина от времето на проекта на Алтиеро Спинели за европейски съюз (1984) те не предлагат решения, които заличават нацията-държава[7]. В представите им бъдещата федерация ще държи сметка за националните особености и няма да създаде всесилен федеративен център, претопил националните различия. Отсъствието на крайна цел затруднява оценката за напредъка или провала в една или друга стъпка на ЕС. В същото време и като се има предвид неговата уникалност тя позволява по-голяма гъвкавост. Гъвкавост, която се налага още от многообразността на процеса, неговото продължаващо разрастване и нуждата от адаптация към непрекъснато изменящите се политически пейзаж, световен стопански климат и заплахи.

Интеграцията е разностранно явление, което протича в няколко плана, неравномерно във времето и с различни участници. Тя започва от ограничения

[7] Draft Treaty Establishing the European Union. Feb., 1984. http://www.spinellisfootsteps.info/treaty/.

от перспективата на днешния ден, но тогава изключително важен, общ пазар на въглища и стомана, за да стигне до познатите ни над 30 общи политики. Както бе вече отбелязано те включват не само икономиката, но и финансовата, социалната, образователната и културната сфери, а след 1992 г. въвличат все по-отчетливо немислимите до тогава области на правосъдието, вътрешния ред, сигурността и международната политика. В началото са споровете за трудовата емиграция и трудностите при премахването на митническия контрол. От 90-те години са приложени четирите свободи- безпроблемното придвижване на хора, стоки, услуги и капитал. От зората на новото хилядолетие повечето страни-членки използват обща парична единица- еврото, а днес все по-често се говори за съвместна отбрана. Началото полагат едва шест държави - Франция, ФРГ, Италия, Белгия, Нидерландиите и Люксембург, които постепенно нарастват до 28. В сравнение с 1950 г. населението на ЕС е нараснало близо четири пъти, а географският му обхват над два пъти. От едва получилото признание от САЩ, подкрепено с известен заем, ЕОВС, сега Съюзът поддържа дипломатически връзки и представителства в повечето страни по света. Под различна форма подпомага десетки държави от Африка и Азия. Той е признат фактор на международната сцена, модел за подражание от регионални структури в Латинска Америка и Далечния Изток и не на последно място - желан търговски партньор. Цялото това забележително развитие преминава през периоди на ускорено развитие и забавяне, на оптимизъм и разочарование, на гордост от постигнатото и разколебаване във вярата за неизменния успех на обединителното начинание. В първата група попада времето между 1950 и 1953 г., 1955 и 1965 г., 1969 и 1972 г., 1984 и 2004 г.

Фактът, че интеграцията е явление в развитие е най-сложното от предизвикателствата пред изследването ѝ. Тя преминава през историята на десетки правителства и парламенти с различна идеологическа окраска и се осъществява в различен контекст. „Бащите-основатели" Жан Моне, Робер Шуман, Конрад Аденауер, Пол-Анри Спаак, Алчиде де Гаспери, са хора на традициите и възпитанието на късния XIX в., преживяли две световни катастрофи. Те са възпитани в духа на националните идеали и стремежи и се смятат за призвани да работят преди всичко за своите национални държави. Стожерите на Съюза в началото на новото хилядолетие почти не познават войната и лишенията, формирали са се под силното влияние на интеграционния процес и глобалните тенденции, научени са да пазят универсалния духа на законността и човешките права. На този фон противниците ѝ сякаш са неизменни. Срещу интеграцията от нейното зараждане стоят националисти и комунисти. По своему, те виждат в нея заплаха за типа ред, който фаворизират. Макар началният ѝ етап да се свързва със Студената

война, тя не е рожба на третия световен конфликт през XX в. Наистина в писмото си до външния министър Робер Шуман от 3 май 1950 г. Жан Моне изтъква опасността от задълбочаване на конфликта между САЩ и СССР. Но неговото основно притеснение не произтича от заплахата от червеноармейски марш през Европа, а от възможността Франция да бъде изместена от ФРГ като водещата страна в Западна Европа[8]. Малко по-късно още в първите си стъпки ЕИО се разграничава от Студената война и води независимо от нея съществуване. Без съмнение, конфликтът е контекст на единството, но не и хранителната му среда. Краят му го доказа. Рухването на Стената и на Източния блок в началото на 90-те години отвориха нов хоризонт пред интеграцията и я превърнаха в истински обощоевропейски процес.

Без съмнение, интеграцията е многопластово явление. Взимането на решения се осъществява на три равнища: локално, национално, наднационално. В нея се преплитат политиките и интересите на различни фактори. Отвъд най-видимия националните власти, това са различни групи за натиск, организации на индустриалци, финансови центрове, синдикати, федерации на потребители и дори външни сили. Рано или късно, създадената от нея правна рамка се оказва тясна, поради което натискът за реформи е почти постоянен. Сблъсъкът на политици и бюрократи допълнително усложнява нещата. Един срещу друг се изправят избраниците на хората, които трябва да държат сметка за обществения интерес и публичната реакция на своите действия и професионалните администратори, които освободени от тези зависимости, вярват, че най-добре знаят как да придвижат Съюза напред. При толкова много равнища и участници не е чудно, че гледните точки, разказите и оценките, конструирани на тяхна основа, са много и противоречиви. Те обаче отдавна са обособили изследванията на този феномен в отделни научни направления, както в хуманитарните, така и в социалните, правните и стопанските науки. В историята процесът видимо набира скорост през 80-те години на XX в. до степен, че през следващото десетилетие от подтема на съвременния период единството се наложи като самостоятелен дял в съвременната историческа наука. Изследователски проекти и центрове, катедри и курсове обучават младите историци в тънкостите на проблема и той вече се гордее с четири поколения изследователи, произхождащи и прилагащи методите на различните национални школи.

Интеграцията бързо трупа история. А това означава акумулиране на собствен запас от уроци, добри практики и грешни подходи. Макар малко и не напълно оценени, тяхното познаване е верният ориентир при избора на

[8] Discussion paper by Jean Monnet. 3 May 1950. https://www.cvce.eu/recherche/unit-content/-/unit/en/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/873d140d-4bf0-4a30-b087-4b52fd0ab81b/Resources#e8707ce5-dd60-437e-982a-0df9226e648d_en&overlay.

посока на развитие. Все пак кои са най-важните изводи от времето между Декларацията на Робер Шурман и Договора от Маастрихт?

50-те години на XX в. доказаха, че наднационалният експеримент е не само възможен, той е необходим. Защото в интеграцията е заложен новаторски подход, който е призван да спомогне за разрешаване на острите политически проблеми и ускореното възстановяване на западната половина на Стария свят, да гарантира сигурност и стабилност в изтерзаните от конфликти общества и да донесе дългочаканото благоденствие. Всичко това в дългосрочна мирна перспектива. Отвъд този споделен и комплексен интерес, тя се наложи като успешно средство за отстояване на националните интереси. Интеграцията даде възможност на унизената във войната Франция при нисък политически риск да се утвърди като водеща европейска страна и да контролира намеренията и в някаква степен потенциала на своя вековен противник Германия, а на ФРГ – шанс да се обвърже със свободния свят като равноправен партньор и да докаже, че е миролюбива страна, която желае да работи със своите съседи, а не да воюва с тях. Това бе възможно поради едно просто обстоятелство. Европейският проект бе заченат като политическа инициатива. Мотивацията, реализацията и последствията от него са изцяло разположени в полето на политиката. Независимо, че впоследствие се разгърна в по-скоро икономически модел, в своята същност той остана политически.

Отказът на Великобритания да участва в наднационалния експеримент оказа трайно влияние върху Европа. Очакваният от мнозина през 40-те години на миналото столетие и напълно логичен англо-френски кондоминиум не се състоява. Съдбата на континента се завърта около оста Париж – Бон, а след 1990 г. – Берлин. И продължава да се опира на френско – германското сътрудничество. През последните десетилетия в него се заклеваха всички френски президенти и немски канцлери от Шарл дъо Гол и Конрад Аденауер през Франсоа Митеран и Хелмут Кол до Никола Саркози и Ангела Меркел.

Преговорите около създаването на първите общности положиха основите на наднационалната власт в естествената им национална среда. Парадоксът има своето обяснение в преразглеждането на концепцията за суверенитета. Понятията свещен, неделим, вечен, с които той бе характеризиран от XVI в. насетне се оказаха изчерпани. Суверенитетът престана да бъде разглеждан като водещ източник на сила и авторитет, като архигарант за оцеляването на политическите субекти на международната сцена. В следвоенна Европа националната държава триумфира най-напред над всеки опит за унищожаването ѝ, а след това преосмисли постулатите си. Първи шестте страни от „Малка Европа“ приеха доброволно ограничаване на своите суверени права, уверени че не отслабват, а засилват позициите си във висококонкурентния съвременен

свят. Както доказа Алан Милуърд заедно те осъзнаха, че могат по-добре да отстояват мястото си на световните пазари, отколкото по отделно[9]. В същото време запазиха ръководното място на националните власти в начеващия експеримент. В следващите десетилетия именно националните държави направляваха и направляват посоката на интеграцията, контролираха и контролират темпа ѝ, решаваха и решават къде да бъдат границите – географски, но и като компетентност, на наднационалната общност и авторитет.

След първоначалния ентусиазъм през 1954 г. дойде фиаското на Европейската отбранителна общност и свързаната с нея Европейска политическа общност. Звучният шамар на френския отказ от ратификация на новите общности оттеква дълго в историята на ЕС. Той ясно показа, че ако иска да успее интеграцията трябва да следва стратегията на постепенността. Всеки смел и амбициозен проект, с който процесът на обединение бързо да бъде завършен, е обречен. Това е скок в нищото, гарантиращ провал и носещ единствено разочарование. Не в ускореното и ненавременно, а в плавното и поетапно развитие по посока както на разширяването, така и на задълбочаването на интеграцията е нейното сигурно бъдеще. Европейските общества, колкото еднакви, толкова и различни, не са готови за сериозни и не добре подготвени проекти. Две години по-късно Суецката криза ги подкани до преосмислят още едно понятие. Мощта на доскорошните господари на света вече не се измерва с политическата и военната им тежест, останали далеч след тези на САЩ и СССР. Новото ѝ измерение трябва да се търси в икономиката. Затова и новите проекти за Общия пазар и Евроатом бяха разположени в стопанската област. Тук успехът се градеше на създадените добри условия за вътрешна конкуренция. Европейските политици не направиха избор между секторния – Евроатом и общия – ЕИО подход. Те им дадоха възможност да се реализират едновременно и само практиката щеше да е тази, която да определи успешния модел.

След фундаменталните уроци на първото десетилетие на интеграцията, 60-те години са времето на първите голими успехи и първите сериозни кризи на ЕС. Съвкупно те допринесоха за оцеляването и по-доброто разбиране на смисъла на интеграцията. В края на периода в Западна Европа мирът и просперитетът се утвърдиха до степен на всеобщоприета даденост благодарение и на европейския проект. Дистанцирането на ЕИО от проблемите на Студената война и концентрирането на усилията за ускорено въвеждане на митническия съюз и изработване на общата селскостопанска политика способстваха за удължаване на безпрецедентния период на икономически растеж, започнал след 1947 г. Високите нива на производителност, нарасналия износ, ниската инфлация и бързата промяната на живота на обикновения гражданин

[9] *Milward, A.* The European Rescue of the Nation-State. Routledge 3rd ed., 2000, pp 1-17.

на „Малка Европа“, носеха отпечатъка на интеграцията. Самата интеграция се сдоби със своето ново лице. През 1958 г. Валтер Халщайн оглави Комисията на ЕИО. Само 12 години след злощастния опит съдбите на континента да се командват от германската столица, един немец става символ на единството. Западна Европа изпраща ярко послание. Помирението е факт, а интеграцията е изиграла ролята на негова сполучлива платформа. С особена страст Халщайн полага основите на това, което днес представлява ЕС в административен план и като признание за наднационалната власт на международната сцена. Неговият пример недвусмислено сочи значимостта на личностния фактор. Силен президент означава силна общност, силна общност означава добре направлявана Европа. Не без негово съдействие е въведен методът на пакетната сделка, основание за много избегнати впоследствие проблеми пред единството.

Кризите от периода са свързани с действията на Франция. Париж вече се е доказал като умел играч както в ролята на инициатор и мотор на интеграцията, така и в тази на пречка пред нейното задълбочаване. Предстои му да изиграе запомняща се роля. Тя се изгражда от поредиица едностранни ходове, които имат тежки последствия. Президентът дьо Гол отстоява своята визия за Европа на отечествата, в която няма място за „троянския кон“ на САЩ - Великобритания. Планът Фуше и двойното вето на британската молба за членство са в разрез с разбиранията и стратегията на партньорите. Те напомнят за една от най-тежките опасности за единството- неговото отсъствие. И за един от главните пороци на европейската политика - стремежа към господство. Още повече, когато Франция демонстрира готовност да предприеме крайни мерки. Кризата на празния стол, провокирана от споровете за финансирането на общата селскостопанска политика и за тежестта на Комисията, е най-тежкото изпитание, пред което ЕС се изправя през втората половина на XX в. Тя провокира временно отстъпление от основополагащите принципи на интеграцията. Люксембургският компромис от 1965 г. не само препотвърждава ролята на държавите в цялостния процес, но води до ограничаване на това, което е негов смисъл и цел - независимата наднационална власт. Запазването на общността изисква гъвкавост, но цената ѝ не може да бъде плащана прекалено дълго.

Все пак политиката на Франция има своите положителни последици. Задържането на процеса на разширяване позволява на Шестте да се оформят и да укрепнат като здраво ядро на интеграционния процес. В този смисъл бъдеща единна Европа се сдоби със своята солидна политическа основа. Поучени от опита с противопоставянето на дьо Гол, страните-членки се справят и с по-сетнешната политика на обструкции на британската премиерка Маргарет Тачер. И пак с оглед на предстоящите събития- оставането на Франция в Общия пазар не отслаби позициите му на континента и в света. На фона на засилващата се конкуренция той се доказа, не без нейна помощ, като успешния модел. В икономически план Европа на 60-те години е по-разделена от всякога. Функциониращият от 1949 г. около Съветския съюз СИВ и едва проходилата по британска инициатива ЕФТА, са модели, предлагащи алтернатива. От дистанцията на времето лесно можем да поставим под въпрос нейната жизненост. Задълбочаващата се криза в Източния блок и британското желание за присъединяване към ЕИО са признаци на траен упадък. От гледната точка на онези години обаче оптимизмът е трудно оправдан. Пред интеграцията застава не по-малко препятствие - кризата на 70-те години. То е преодоляно именно поради здравината и надеждността на принципите, около които е изградена общността.

В историята на интеграцията 70-те години са години на изпитание. Тя вече е демонстрирала своята значимост и полза в периода на стопански възход. Предстои ѝ да докаже пригодността си във време на застой на кейнсианската икономика, колапс на международната валутна система и шоково поскъпване на основен източник на енергия, какъвто е петролът. Десетилетието започва оптимистично. След оттеглянето на дьо Гол от бутилката е пуснат добрият дух на Хага. През 1969 г. страните-членки се обединяват около целите на разширяването, задълбочаването и завършването на интеграционния процес. Стагфлацията в съчетание с интензивния процес на деколонизация обаче нанасят тежък удар върху привикналите към икономическите успехи западноевропейци и техните амбиции. Кризата провокира рефлексите от миналото. Държавите все по-често търсят самостоятелно решения на острите стопански и социални проблеми и конфликти. Евросклерозата парализира усилията за бързо (до 1980 г.) изграждане на икономически и политически съюз с общи валута и външна политика, за утвърждаване на независимостта на наднационалната власт, но не поставя под съмнение процеса на интеграция. Последното доказва гъвкавостта и високата пригодност на обединителното начинание към императивите на деня и обратите на времето. То е способно да оцелее и в турболентните времена на стопанска криза и политическо напрежение. Определението за 70-те години като „Тъмни векове“ на интеграцията (по аналогия със Средновековната епоха) не издържа и по още една причина. Идеята за цикличност, в която годините на изпитание и тези на напредък се делят от кратките периоди на „съживяване“, „рестартиране“ или „възобновяване“ крие в себе си усещане за непрестанна борба между националното и наднационалното.[10] То налага извода, че възходът на интеграцията се дължи

[10] *Gilbert, M.* Narrating the Process: Questioning the Progressive Story of European Integration. - *Journal of Common Market Studies*, Vol. 46 (3), pp. 642-645.

само на успехите в утвърждаването и връщането към общностното начало. Периодът е доказателство, че дори когато то е в отстъпление, наднационалният процес като цяло не губи почва и посока. Междуправителственото сътрудничество в областта на международните отношения и в рамките на новосъздадения Европейски съвет укрепиха връзките между Деветте. Те изградиха репутацията на солиден и добре работещ блок от държави в системата на ООН и в рамките на Хелзинския процес, способен на общи позиции по най-спорните и тежки кризи като тази в Близкия изток. Общността укрепва своето единство и единодействие и без непременното наднационално начало. Разбира се, не и в противостоенето му. ЕИО остава платформата на тяхното разрастващо се сътрудничество.

Успехите на разширяването от 1973 г. с Великобритания, Ирландия и Дания и първите преки избори за европейски Парламент от 1979 г. доказват правотата на тезата, че развитието на ЕС зависи от взаимодействието между изхода от четири битки. Те се отнасят до разширяването на властта и влиянието между общностните институции, до споровете за характера и обхвата на общите политики, до географския ареал на интеграцията и до това какъв тип общност се изгражда.

Най-сетне 80-те години се оказаха преломно десетилетие. Те доказаха нагледно, че Общият пазар е жизнен и ефективен механизъм, способен на вътрешно реформиране и обновление. При наличие на авторитетно водачество и ясно заявена политическа воля от страните-членки интеграцията предлага решение на вътрешните и общите им проблеми. В такива случаи нито приобщаването на по-слабо развитите средиземноморски страни като Гърция, Испания и Португалия, нито трудностите, породени от смяната на социалния и икономически модел на национално равнище, са в състояние да отклонят Съюза от курса към промени. Осъзнаването на изостаналостта от водещи центрове като САЩ и Япония допълнително налива вода в мелницата на преобразуванията. Европейските общности уверено застават на пътя на оздравяването и промяната, който ги отвежда до Единния европейски акт, а след него и до Маастрихт[11].

В този период изкристализира особената връзка между интеграцията и глобализацията. ЕС е ускорител на глобалните тенденции, но и техен локален вариант. Той служи и като предпазна мярка от нейните негативни влияния. Отворена Европа и крепостта Европа съжителстват в трудното, но необходимо примиряване на различията. Бариери и устойчиви идентификационни

[11] *Стоянов, Б.* Западна Европа на кръстопът: проблеми и предизвикателства пред европейската интеграция през 80-те години на XX в. – В: *Баева, И.* (съст.) Интеграция и дезинтеграция в Европа през 80-те години на XX в. УИ „Св. Климент Охридски", С., 2016.

маркери като език, култура и национални традиции не губят стойност в общата стопанска, правна, политическа и културна среда. Оттук и мисленето, което сочи Европа като успешен модел за глобализацията. Негово най-ярко проявление е формулирането на европейската мечта и противопоставянето ѝ на американската[12]. Европейската мечта залага на отношенията в общността, а не на индивидуализма, тя гарантира културното разнообразие и не цели асимилация, пред самоцелното трупане на богатство и неограничен материален растеж, тя предпочита устойчивото развитие и доброто качество на живот, в нея е вплетен духът на рационалността, а правото на собственост не предшества универсалните човешки права, отърсила се от идеята за едностранно упражняване на сила, тя отстоява принципите на международното сътрудничество. Или казано с две думи: Una in diversitate.

Незамисимо че връзката граждани – институции в ЕС все още е слаба, Съюзът се наложи успешно като част от ежедневието на обикновения европеец. Той остави и трайна следа в историята на Стария континент. Разбирането на особеното развитие на Европа на границата на хилядолетията вече е немислимо без отбелязване на провалите и успехите на процеса на интеграция.

[12] Повече за европейската мечта и сравнението ѝ с американската в: *Рифкин, Дж.* Европейската мечта. ИК „Прозорец", С., 2005.